

TURGUT REİS KÜLLİYESİ

Trablusgarp'ta
XVI. yüzyılın ikinci yarısında
inşa edilen cami ve türbe.

Ünlü Türk denizcisi Turgut Reis tarafından yaptırılmıştır. Cami, türbe ve hamamdan oluşan bu külliye daha sonra iki türbe ilâve edilmiştir. 12 Şâban 958 (15 Ağustos 1551) tarihinde, Malta şövalyelerinin elinde bulunan Trablusgarp'ı fetheden Turgut Reis 1556-1565 yılları arasında burada beylerbeyi sıfatıyla görev yapmıştır. Malta kuşatması sırasında 24 Zilkade 972'de (23 Haziran 1565) Saint John şövalyelerine karşı Saint Elmo Kalesi'ne gerçekleştirilen bir saldırıda şehid düşen Turgut Reis'in naaşı Trablusgarp'a getirilerek yaptırdığı külliye defnedilmiştir.

Turgut Reis, Trablusgarp'ın kuzeyine hâkim bir tepe üzerinde önce bir kale inşa ettirmiş, daha önce 1510 yılında tahrip edilen büyük caminin kalıntılarının üzerine de Turgut Reis Sarayı diye anılan kendi sarayını yaptırmıştır. Burada şövalyelerin inşa ettirdiği bir şapelin üstüne yapılan caminin kitâbesinden binanın 958 (1551) yılında inşa edildikten sonra 1013'te (1604) Ali Bey tarafından yeniden ihya edildiği anlaşılmaktadır. Cami planı itibarıyla tabhâneli / zâviyeli Osmanlı camilerine benzerliğiyle dikkati çekmekte olup bölgenin çini mozaik ve ahşap işçiliğinin en güzel uygulamalarını bünyesinde barındırmıştır.

II. Dünya Savaşı'nda İngiliz savaş gemilerinin attığı bombalarla caminin harim

kısmı ile minaresi hasar görmüş, savaştan sonra Trablusgarp Vakıflar İdaresi tarafından betonarme direkler üzerine oldukça basit şekilde yapılan eklemelerle binanın eski görünümü bozulmuştur. Bu çalışmalar sırasında binaya geniş bir orta avlu eklenmiş, dükkân, helâ, gusûlhâne ve hizmet odası gibi birimler ilâve edilmiştir. Hasar gören minarenin petek ve külâh kısmı eskisine göre daha kısa biçimde tamamlanmıştır. Camide 1960'ta Türkiye Cumhuriyeti Vakıflar Umum Müdürlüğü bir tamir yaptırmış, son olarak 2009 yılında iki Türk firması tarafından Turgut Reis Türbesi'nin restorasyon çalışması gerçekleştirilmiştir. Kaleiçi semtinde Seydi Turgut caddesi kenarında Türk Çarşısı ile Bâbülbahr arasında yer alan cami ve türbeler limana hâkim bir konumdadır. Caminin yan sokağa bakan asıl giriş kısmı tamamen yeniden yapılmıştır. Mağrib üslubunda söve ve kemerli kapısıyla, at nalı kemer ve Roma tarzı başlıklarıyla yapı zevksiz bir hüviyete sahiptir. Seydi Turgut caddesinin köşesine rastlayan bu kapı dış duvar cephesinden biraz geriye alınmıştır.

Cami, bombardımandan sonra yapılan merkezî kısmıyla beraber iki ayrı tekniğe ve şekle sahip olmuştur. Betonarme merkezî kısım üslûpsuz ve çirkin bir yapıdır. Uzun, iri ve dairevî on iki adet betonarme sütun üzerine oturtulan kemerlerin taşıdığı yirmi kubbe nisbetsiz ve sakil görünüşlüdür. Binanın eskiden kalan kısımları daha alçak ikişer sütuna ve ayağa (Roma harabelerinden getirilmiş mimari parçalardan kompozit ve toskan üslûbundaki

başlıklar ve trakit sütunlar) dayanmakta, kemer ve kubbelerle çok mütevazi bir etki oluşturmaktadır. Burada yer alan ve basit tromplarla geçişleri sağlanan kubbeler altışardan on iki adet olup elips biçimindedir. Kubbelerin derinliği, kasnak kısımları, kemer kavisleri, sütunların boy-ları savaşın ardından yapılan merkezî kısma nazaran daha iddiasız, fakat oldukça ölçülüdür. Caminin mihrabı ve minberi gayet acemice yapılmıştır. Müezzin mahfeli ve kürsü vazifesini gören maksûre ahşaptır ve iki ayak arasına yerleştirilmiştir. Caminin duvarları, kemerleri ve kubbeleri sıvalı olup kubbe göbekleri basit, kabartma tezyinatla süslüdür. Son döneme ait küfi yazılı çini plakalarla cami cepheleri acemice süslenmiştir. Cami duvarından oldukça uzak mesafede caddeden avluya girilen kapının yanında yer alan minare kare kaidede üzerinde silindirik gövdelidir. Altmış üç basamaklı bir merdivenle çıkılan minarenin masif şerefe üzerinde yükselen kısa peteği üstünde yeşil renkli ahşap basık külâh ve alem vardır. Caminin son cemaat yerindeki kapısı üzerinde iki kitâbe görülmektedir. 1013 (1604) tarihli dört satırlık tamir kitâbesi Türkçe olup İstanbul âbidelerindeki tarihleriyle tanınan "Hâtif" mahlaslı şaire aittir. 1366 (1946-47) tarihli on satırlık Arapça kitâbe ise mütevellî Mahmud Bey tarafından Necçâr Cemil Kadî'nin ve mutemet Ali Efendi'nin denetimi altında tamir yaptırıldığını belirtmektedir.

Turgut Reis Türbesi. Caminin kible duvarına bitişik olan yapı kare planlıdır ve üzeri pandantiflerle geçişi sağlanan kubbe ile örtülüdür. Türbenin kuzeyinde kuzey-güney istikametinde dikdörtgen planlı bir avlu vardır. Avluya kuzey yönünde öne iki taraftan merdivenli bir sahanlıkla ulaşılan, üstü kubbeli ve yanları tonozlu bir mekândan geçilerek ulaşılır. Bu kapı geçidinin iki yanında ve avluda kabirler bulunmaktadır. Kuzeyde cephesi iki kemerli ve üstü tonozla örtülü revak düzeninden sonra yer alan türbe kapısı bina aksına göre olmayıp cephenin sağındadır. Türbenin revak kısmında antik harabelerden getirilmiş kompozit bir başlıkla kaba ve kısa bir sütun, üzerinde yuvarlak kemerler görülmektedir. XIX. yüzyılda tamir edilen türbe kapısı söveleri ve eşiği empire üslûbunun tesiriyle bozulmuştur. Cami ile türbe arasında açılan bir pencere dua ve hâcet penceresi vazifesini görmektedir. Kapının yanındaki pencere ön avluya, karşısındaki güneydeki dış avluya açılır. Doğuda yer

Trablusgarp'ta Turgut Reis Camii ve Türbesi – Libya

TURGUT REİS KÜLLİYESİ

Turgut Reis Camii'nin kitâbesi ve içinden bir görünüş

alan pencere bitişikteki Mehmed Paşa Türbesi'ne bağlanan bir kapı durumundadır. Yapının içerisinde on adet kabir vardır. Kubbeyi taşıyan kemerler yuvarlaktır. **Mehmed Paşa Türbesi.** Turgut Reis Türbesi'nin doğusunda yapıya bitişik olup kubbeli ve kareye yakın plandadır. Güney yönünde çarpık bir bölümlü mekânı genişlemiştir. İçinde on beş adet mezar vardır. Kuzey yönünde yer alan avlu kapısı üzerinde 1057 (1647) tarihli mermer kitâbe görülür; Mehmed Paşa'nın kabri de aynı tarihi taşır. **Ahmed Paşa Türbesi.** Caminin kuzey duvarına bitişik inşa edilen türbe kare planlı ve tek kubbeli bir yapıdır. İçinde dört kabir ve köşelere konulmuş iki adet şahide mevcuttur. Ahmed Paşa'nın kabir taşı kitâbesizdir. Caminin kuzeyinden bir kapı ile ulaşılan türbeden kuzey yönündeki küçük hazîreye geçilmektedir. **Sakal-ı Şerif Odası.** Caminin kuzeyinde camiye ve Ahmed Paşa Türbesi'ne bitişik konumda kare planlı, kubbeli bir mekândır; camiye bir kapı ile bağlanmaktadır.

Hamam. XVI. yüzyıla tarihlenen hamam Trablusgarp'ın ilk hamamıdır ve günümüzde de hizmet vermektedir. Hamam es-Sûr Vakfı'ndan olup klasik üslûpta yapılmıştır. Üstü tonozlu dikdörtgen bir mekândan sonra kubbeli ve kare planlı soyunma-ğça, tonoz örtülü dikdörtgen planlı bir ılık-ıktan kubbeli sıcaklık kısmına geçilir. Si-

caklıkta beş halvet hücresi vardır. Hamamın soğukluk kısmının ortasındaki fiskiyeli havuzun fiskiye kısmının kaba çiçek süslemeleri Lâle Devri üslûbunu andırmaktadır. Turgut Reis Külliyesi'nde yapılar her ne kadar birçok özellikleriyle yerel unsurlara taşıs-a da plan ve kitle yönünden Osmanlı mimarisinin genel özelliklerine sahiptir.

BİBLİYOGRAFYA :

Jamil M. Abun-Nasr, *A History of the Maghrib in the Islamic Period*, Cambridge 1987, s. 191; A. Petersen, *Dictionary of Islamic Architecture*, London 1999, s. 286; J. Azema, *Libya Handbook*, Bath 2000, s. 72-74; A. Ham, *Libya*, London 2002, s. 33; B. L. McLaren, *Architecture and Tourism in Italian Colonial Libya: An Ambivalent Modernism*, Seattle 2006, s. 255; R. B. St. John, *Historical Dictionary of Libya*, Lanham 2006, s. 255; Saeid Ali Buhfaia, *Historical Background of Libyan Mosque Architecture: Assessment and Criticism of Mosques in Ajdabiya City* (yüksek lisans tezi, 2006), Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, s. 15, 53-58; N. Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (trc. Nilüfer Epçeli), İstanbul 2009, III, 101; G. E. Woodberry, "Tripoli", *Scribner's Magazine*, LV/5, New York 1914, s. 565; Ali Saim Ülgen, "Trablusgarp'ta Turgut Reis Mimari Manzumesi", *VD*, V (1962), s. 87-113.

İBRAHİM YILDIRIM

TURGUTLULAR

**Karamanoğulları'na bağlı
bir Türkmen oymağı
ve bu oymağın başında bulunan
ailenin adı.**

Genellikle İçel ve Karaman bölgesinde yaşayan oymağın Tatar veya Kıpçak asıllı olduğu yolundaki bilgiler doğru değildir. Karamanlı tarihçisi Şikârî, Turgutlular'ın, adını aldığı Turgut Bey'i Oğuz veya Türkmen askerinin kumandanı diye tanıtır. Aynı eserde Karamanlı hânedanının ilk mensupları Oğuz beyleri şeklinde anıldığı gibi Oğuz Han'ın torunları olarak da zikredilir. Osmanlı tarihçilerinden Neşri de 789'da (1387) Konya önlerinde yapılan savaşı anlatırken Turgutlu ve Bayburtlular'ı Tatarlar'dan ayırır ve onlarla Varsaklar'ı Türk adı altında ifade eder. Timurlu tarihçisi Yezdî, Turgutlular'ı Türkmen (Camâat-i Türkmanân-ı Durgut) şeklinde tanımlar. Şikârî, Turgut Bey'in adını Bayburt Bey ile birlikte Karaman hânedanının tarih sahnesine çıktığı zamanda itibaren zikreder. Hatta Karamanoğlu Mehmed Bey'in fethettiği Ankara-Konya arasındaki geniş bozkırı ikiye bölüp yarısını Turgut, yarısını da Bayburt beylere verdiği söylenir. Bununla beraber her iki bey de Alâeddin Bey zama-

nına (1361-1398) kadar hayatta gösterilir. Adı geçen kaynakta tarih zikredildiği için Turgut ve Bayburt beylerin hangi zamanda yaşadıkları tam olarak tesbit edilememektedir. *Didiği Sultan Menâkıbnâmesi*'ne göre Turgut ve Bayburt beyler kardeş olup Ahmed Yesevî neslinden Horasanlı Didiği Sultan bu iki beyi Horasan'dan Rum'a (Anadolu) göndermiştir. Alâeddin Bey devrinden itibaren de Turgutoğlu ve Bayburtoğlu adları geçmeye başlar.

1386'da Konya önlerinde Karamanlılar ile Osmanlılar arasında yapılan ilk savaşta Turgutlular, Karaman ordusunun sol kolunda yer aldı. Şikârî'ye göre savaşta Turgutlular'ın başında Ali Bey bulunuyordu. Bu sırada Turgutlular'dan kalabalık bir topluluk Akşehir yöresinde oturmaktaydı. Reisleri Hızır ve İbrâhim beylerin idaresinde olan Turgutlular, Timur'a baş eğmeyecek bir dağa sığındıysa da üzerlerine gönderilen kuvvetler tarafından mağlûp edildiler; malları yağmalandı, kadın ve çocuklarından birçoğu esir alındı. Timur'un Anadolu'nun orta bölgesinde yaşayan Kara Tatarlar'ın önemli bir bölümünü Türkistan'a götürmesi üzerine boş kalan geniş sahalara yerleşen Türkmenler arasında Turgutlular da vardı. Bunlardan yeni obalar ovaya indiler ve Akşehir'in doğusundaki bozkır kesimini yurt edindiler. Karamanoğlu II. Mehmed ve II. İbrâhim beyler zamanında Turgutlular'dan Pîr Hüseyin Bey ile oğlu Ahmed Bey ve Hasan Bey'in adlarına rastlanır. Pîr Hüseyin Bey yaptırdığı eserlerle tanınmış olup İbrâhim Bey devrinde beylerbeyi ve Karaman ordusunun başkumandanıydı. Türbe kitâbesinde (ö. 1432'den sonra) babasının Emîr Şah Bey, dedesinin Turgut Bey olduğu bildirilir.

II. Murad'ın "Düzmece" denilen amcası Mustafa ile uğraştığı sırada Hamîd-ili valisi bulunan kardeşi Küçük Mustafa da lalası Şarabdâr İlyas Bey'in teşvikiyle isyan edince (826/1423) Bursa üzerine yürüyen Küçük Mustafa'nın ordusunda Turgutlular da yer aldı. 846'da (1442) Osmanlılar Macarlar'la savaş halindeyken İbrâhim Bey, damadı Turgutoğlu Hasan Bey kumandasında önemli bir Karaman ordusunu yağma için Osmanlı ülkesine gönderdi. Karaman kuvvetleri Bolvadin, Beypazarı, Seyyid Gazi yörelerinde geniş ölçüde talan ve tahriplerde bulundu. Bunu haber alan II. Murad'ın karşı harekâtı ve Karaman bölgesini tahrip etmesi üzerine İbrâhim Bey, Taş-ili'ne kaçtı ve oradan elçi göndererek barış istedi. Karaman elçisi II. Murad'a İb-